

legmagasabb szintű alkotásai. A közelben, a tótól keletre már a VIII. századtól állt Varak kisméretű, a Szent Kereszt tiszteletére emelt temploma. Ezt építette át és fejlesztette nemzetközi jelentőségű zarándokközponttá *Szenekerim* király, illetve helyi papsága. Jellemző körülmény, hogy a hagyományápolás kifejezéseként az új templom építései a VII. századi egyházi központ, Ecsmiadzin Szent Hripszime-templomának térformáját vették alapul. Aghtamar és Varak környezetében a zarándoklatoknak egész hálózata, állomásrendszere alakult ki. Az egyik közeli kolostorban (Szent Atberk-kolostor) Krisztus vérereklyéjét őrizték, míg a másikban (Szent Arrakeloc) a keresztrefeszítéskor használt szögeket és lándzsát mutatták be. Az ereklyegyűjtés folyamata azonos az ugyanabban a korban a keresztény nyugaton lezajlott eseményekkel.

Az ereklyehamisítások virágkorában (X–XIII. század) egy fragmentum jelentőségét, hitelességét sokszor az is minősítette, hogy ki az adományozó. Erre csupán egyetlen példát idézünk. *Abl'gharib Pahlavuni* herceg Aniban 1035-ben különálló, kétszintes fogadalmi kápolnát alapított a „hiteles” Szent Kereszt-ereklye őrzésére, amelyet konstantinápolyi követjárásakor a bizánci császártól kapott. Az ereklye elenyészett, de a kápolna (Megváltó-templom) romjaiban ma is áll. És maga a Szent Kereszt tisztelete eleven valóság ma is. Minden szentmise végén, az áldás előtt hallhatjuk a diakonus „*Szent Keresztje által kérjük az Urat...*” felszólítását. Majd a pap az áldást e szavakkal vezeti be: „*Híveid oltalma és reménye, Krisztus Istenünk, oltalmazd népedet szent és drága kereszted védelme alatt békességben!*” — Úgy legyen!

Guzsik Tamás

(Megjelent az Örmény Egyházi Hírlevél 1998. szeptember 8-i és 22-i számában)

Egy pápai mise énekei

Sok kritika érte itthon és külföldön XVI. Benedek pápa kölni miséjének zenei kíséretét a 2006-os katolikus Weltjugendtagon. Kölni zenészek egy kis csoportja állította össze (vagy inkább alkotta meg) Thomas Gabriel gregoriánnal kontaminált popzenei produkcióját. Zongora-szalonzene kísérte a processziót, a nyúlfarknyi gregorián idézeteket hosszú popzenekari közjátékok, máskor meg ál-autentikus távolkeleti zenék szakították meg. Lelkük rajta, nyilván megvolt rá az okuk, s mentségükre legyen, hogy nyilván még jóval az új pápa trónra lépése előtt dolgozták ki az új pápának bizonyára nem kedvére való zenei anyagot. (Egyébként az onnan hazajövő magyarok elmondása szerint a milliós „hallgatóság” valóban hallgatott, az énekben nem vett, talán nem is vehetett részt, s jó részük viselkedése megfelelt a zenei stílusnak.)

Világos, hogy egy sokszázézes részvétellel zajló pápai misének —ha már ilyenre valóban szükség van— sajátos zenei igényei vannak. Azokat a bensőséges és finom hatásokat, melyek oly bensőségessé tesznek egy plébániai vagy kolostori misét, nem lehet alkalmazni szabad téren, egy igen heterogén

tömeg jelenlétében. Itt bizonyos freskószerűség, nagyvonalúság kelletik (persze ilyenkor a mikrofon is sokat segíthet), azt is meg kell fontolni, hogy a professzionális szinten komponált és előadott liturgikus zene mellett hogyan kapjon szerepet a véletlenszerűen összejött közösség.

Anélkül, hogy akár a kölni misét elemeznénk, akár egy ilyen feladat megoldásának elveit fejtegetnénk, szeretnénk egyszerűen felidézni az 1991-es budapesti pápai mise zenei forgatókönyvét. Nem az összehasonlítás kedvéért tesszük, inkább csak indítást adott a közelmúlt arra, hogy visszatérjünk a több mint egy évtizedes eseményhez. Annak dokumentációja úgysem jelent meg sehol, s e közlemény szerepe az is lehet, hogy felidézhetővé, kutathatóvá tegye az akkor gonddal összeállított anyagot. E programot egy papokból és zeneszemből álló, hatfőnyi csoport állította össze, s a teljes közösségre tartozó énekek kottája, valamint a többi rész szövege kis nyomtatott füzetben látott napvilágot.

A mise énekrendje elsődlegesen a *tömeg* énekére épült, de szakképzett *kórusok* vezetésével és közbeszúrt énekeivel. A helyszínhez illően két, meglehetősen nagy létszámú és térben is elkülönített *kórus* állt rendelkezésre. Érthetően szerepe volt a misében *szólista énekeseknek* is, hiszen ezzel eleven, drámai jellegű váltakozást is lehetett vinni a szertartási énekbe, egyúttal a hivatásos énekesi előadás is nagyobb teret kapott. A kísérethez volt ugyan szabad téri *orgona*, a főszerep azonban — a szabadtéri vallásos és világi zenélés régi hagyományának megfelelően — egy kitűnő *katonazenekaré* volt. Karmesterük megkapta az énekek orgonakíséretét, s azokból nagyon jó hangszerelést készített. Egy tételhez (Alleluja-fanfár) *öt trombitást* hívtak a Zeneakadémia növendékeiből.

Az alábbiakban leírjuk a mise teljes menetét; a dallamok közlésétől hely hiányában eltekintünk — azok a szentmisére kiadott füzetből megismerhetők.

A mise előtt rövid ismertetést tartottunk az éneklés rendjéről, és megmutattuk a nép által éneklendő tételeket. A mise énekrendjét a liturgikus nap, Szent István király ünnepe határozta meg.

Introitus: a napi introitust (*Iustus ut palma florebit*) először latinul énekelte a kórus a középkori magyar hagyomány szerinti dallamával, majd a teljes gyülekezet megismételte igen könnyű dallamon magyarul. A magyar éneket a fúvószenekar kísérte. A hosszú bevonulásnak megfelelően 3x2 zsolttárvers és a doxológia hangzott el, mindegyik után a könnyű magyar antifóna tért vissza, majd az utolsó magyar visszatérés után ismét a latin nagy-gregorián dallam hangzott el. A zsolttár latinul szólt (a fordítás ki volt osztva); a páratlan verseket egy szólamban énekelte a kórus, a páros verseket akkordikus négyszólamú recitálással (a Pozsonyi vesperále tónusát alkalmazva).

Kyrie: a „Missa Mundi” invocációival (= Liber Usualis, XVI. mise), a teljes gyülekezet részvételével, zenekari kísérettel. Minden invocációhoz azonban szólista adott a mikrofontól rövid, megszólító trópuszt. Fordítása a következő: 1. Mennyei Atya: Kyrie eleison. 2. Mindenható Teremtő: Kyrie ... 3. Ó kegyelmes gondviselő: Kyrie ... 4. Jézus, világ Megváltója: Christe eleison. 5. Az örök

fény ragyogása: *Christe ...* 6. Te dicsőségnek Királya: *Christe ...* 7. Jóságos Lélek: *Kyrie eleison*. 8. Szent, megszilárdító: *Kyrie ...* 9. Szentség forrása: *Kyrie ...* — Az utolsó *Kyrie*-ben a moduláló átmenetet csak a kórus énekelte, a nép a könnyebbség kedvéért kitarotta az utolsó hangot.

Gloria: Kórus zenekari kísérettel Kodály *Missa brevis*-éből.

Graduále: A kórus éneklé latinul, nagy gregorián dallamán (*Domine praevenisti eum*). Az első verset férfikar éneklé, a másodikat a teljes gregorián kórus.

Szekvencia és Alleluja: A szekvencia két olvasója és az Alleluja trombita-kara a pápai trón előtt meghajol; a trombitások az oltár előtt közepén, az olvasók jobbról és balról megállnak. Szent István verses szekvenciáját a két olvasó az a/ és b/ versek szerint váltakozva nagy hangon, (a recto tonóhoz közeledve) fölolvassa magyarul.

Annak végén a trombitások azonnal intonálják a rövid húsvéti (6. tónusú) Alleluját, melyet a közösség azonnal (zenekari kísérettel) megismétel. Szent István két középkori Alleluja-vezusát két kórus felváltva, négyszólamú harmonizálásban recitálja; a második verset azonnal az Alleluja dallamából készült, ötszólamú trombita-fanfár zárja le. Ezután a nép megismétli az Alleluja-refrén, melyhez kapcsolódva ismét a trombitafanfár hangzik el. A fanfárt az evangélium után (míg a könyvet a pápához csókra viszik) harmadszor is megismétli.

A trombitarefrén alkalmazásának —az ünnepi alkalomtól és a nagy szabad tér által megkívánt „freskószerűsége” kívül— liturgiai és történelmi megokolása van. Az Alleluja az evangéliumban megjelenő Krisztust hirdető és őt dicsőítő örömeikként keletkezett. Az ősi liturgiákban gyakori volt, hogy a visszatéréskor hosszú melizmákat adtak hozzá. Ilyen melizmának és egyben győzelmi himnusznak tekinthető a trombitazene. Ritmusa egyszerre emlékeztet a középkori francia hoquetus-technikára és alkalmaz egy modern (voltaképpen még a jazz elemeit is megnevesítő) szerkesztésmódot. Mind az öt trombita az Alleluja dallamát játssza, a szeriális technika szerinti variánsokat összehangolva. A 2. trombita magát a dallami alapformát, az 5. trombita ugyanazt rákmenetben, az 1. és 4. trombita tükrözött formában (de eltérő ritmikai kiosztásban), a 3. trombita pedig tükrő-rákfordításban.

Credo: a világegyházban legáltalánosabban ismert III. *Credo*, orgonakísérettel.

Oratio generalis: a *Christus vincit* litánia, latin refrénnel, végig magyar invokációkkal.

Offertórium: E helyen Szent Istvánról szóló népének hangzott el, melyet egy XVI. századi magyar kódexből a *Pax vobis ego sum* hatszólamú motetta követett.

Eredetileg azonban egyedülálló bemutató volt tervezve. Bartók III. zongoraversenyének híres korálrészlete az „*Andante religioso*” feliratot hordozza. Ez tartalmilag megengedi, hogy egy kellő ízléssel megfogalmazott (mondjuk: a Teremtőt teremtményeiben dicsőítő, a zsoltárookra emlékeztető) szöveg kerüljön rá. A zongoraszólamot négyszólamú kórusra írtuk át, a szöveg a következő lett: „*Laudate Deum, caelum, terra, sol et luna, splendens stella, mons*

et aqua, omnis vivens; lauda, lauda eum, o homo; laudate, omnes filii Israel, laudate Deum.” Sajnos az örökösök nem egyeztek bele az előadásba (nem világnézeti okból, hanem mert elvből elleneztek bármiféle átíratot).

Sanctus: a teljes gyülekezet éneklé latinul, fúvószenekari kísérettel a „Missa mundi”-ből (XVIII. gregorián mise). Végéhez rövid zenekari folytatás csatlakozik mint átvezetés „ad elevationem”.

Pater noster: közösen latinul.

Agnus: a Sanctushoz hasonlóan a „Missa mundi”-ből latinul.

Áldozás alatt: népénekek (Zálogát adtad, Üdvözlégy Krisztusnak, Adoro te devote, Üdvözlégy Oltáriszentség, Égből szállott, Uram Jézus légy velünk) és többszólamú kórusművek (Kodály: Pange lingua; Liszt: O salutaris hostia) váltakoztak. Az áldozás végén következett a

Kommúnió: *Qui mihi ministrat* — Aki nékem szolgál; az introitussal egyező módon énekelve (először latinul a kórus, majd magyarul a teljes gyülekezet, a zsoltárversek között szintén magyarul, a legvégén latinul; a zsoltárok két kórus váltakozásával, akkordikus recitáció; az antifóna fúvószenekari kísérettel). A tömegéneket segítette, hogy az introitus és a kommúnió ugyanazt a könnyű és ismert antifónatípust használja!

A mise végén Te Deum, magyar és pápai himnusz, Boldogasszony anyánek népénekként, orgonakísérettel.

Dobszay László

Az Úr felé fordulva

2006 novemberében a legnagyobb európai nyelvek után elsőként magyarul jelent meg Uwe Michael Lang osztrák származású, de Angliában működő oratóriánus szerzetesap könyve az Ecclesia Kiadó gondozásában. A rövid, de nagy fölkészültségről tanúskodó dolgozat első részében a szerző áttekinti a keresztény liturgikus imádság irányára vonatkozó régészeti és szöveges forrásanyagot, illetve annak XX. századi értelmezéseit. Meggyőzően mutatja ki, hogy a nép felé történő misézés ideológiai alapját képező emléktanyag csak töredékét alkotja a ténylegesen ismert forrásoknak, és olyankor is sajátos, gyakorlati tényezők eredménye, így nem értelmezhető a celebráns és a nép közti vizuális kapcsolattartás eszközeként. A munka második része az ún. szembe-misézés liturgikus-teológiai és liturgia-lélektani következményeit taglalja.

A könyvet Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa ajánlása nyitja. Lang tisztelendő úr három napon keresztül a Budapesti Központi Papnevelő Intézet vendége volt; november 17-én délelőtt a liturgikus latinságról adott elő, majd este a főntebb ismertetett könyv bemutatóját vezette.

Földváry Miklós